

Opas

Sosiaalisesti
vastuulliset
hankinnat

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

Sisällysluettelo

Ministerin esipuhe	5
Mitä kaikkea ovat sosiaalisesti vastuulliset hankinnat?	7
Mitä hyötyä on sosiaalisesti vastuullisista hankinnoista?	8
Strategia avuksi sosiaalisten näkökohtien huomioimisessa hankinnoissa	9
Riskianalyysistä apua sosiaalisten kriteerien kohdistamiseen	12
Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen hankintamenettelyssä	14
1. Hankinnan suunnittelu	14
2. Toimittajaa koskevat soveltuvuusehdot	18
3. Hankinnan kohteen vähimmäisvaatimukset	21
4. Tarjousten vertailuperusteet	24
5. Hankinnan toteuttamista koskevat sopimusehdot	26
5.1 Työllistämistä koskevat sopimusehdot.....	27
5.2 Työ- ja ihmisoikeudet sopimusehdoissa.....	29
5.3 Sopimusehtojen valvonta.....	33
5.3.1 Työllistämistä koskevien sopimusehtojen valvonta.....	33
5.3.2 Työ- ja ihmisoikeuksia koskevien sopimusehtojen valvonta.....	34
Vastuullisuusarviointilomake	38
Poikkeuksellisen alhaiset tarjoukset	38
Hankinnan varaaminen työkeskuksille	38
Reilun kaupan tuotteet	39
Lisälukemista	41

Ministerin esipuhe

Vastuulliset hankinnat ovat osa yritys- ja yhteiskuntavastuuta. Valtioneuvosto teki syksyllä 2012 periaatepäätöksen yhteiskuntavastuusta. Päätöksessä todetaan, että sosiaalisesti vastuullisissa hankinnoissa tavoitteena on asettaa hankinnan yhteydessä vaatimuksia, jotka saavat toimittajat varmistamaan, että sopimuskauden aikana toimitettavien tavaroiden ja palveluiden tuottamisessa kunnioitetaan ihmisoikeuksia ja työelämän perusoikeuksia. Tämä tarkoittaa, että toimittajan on noudatettava kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia kuten Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimuksia, Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimusta, vähimmäispalkkoja ja työaikoja koskevaa tuotantomaa lainsäädäntöä sekä yleisiä ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaatimuksia.

Julkishallinnon vastuulla ovat monet yhteiskunnan keskeiset tehtävät koulutuksesta ympäristöstä huolehtimiseen, työllisyydestä ihmisten hyvinvointiin. Koska julkisyhteisöt käyttävät merkittäviä rahasummia useilla aloilla hankintoihinsa, nämä voivat merkittävästi vaikuttaa siihen, mitä tuotteita ja palveluja markkinoilla tarjotaan. Julkiset hankkijat voivat näyttää esimerkkiä yksityisille organisaatioille ja ihmisille osaavasta ja vastuullisesta ostotoiminnasta. Koska julkisyhteisöjen hankinnoilla voidaan näin ollen vaikuttaa markkinoihin ja yksityiseen kulutukseen, on perusteltua, että julkisyhteisöt tarkastelevat hankintojensa vaikutuksia myös laajemmin siihen yhteiskuntaan, jossa ne kantavat vastuuta.

Hankintalainsäädäntö varmistaa, että julkisyhteisöjen hankintamenettelyt ovat avoimia ja syrjimättömiä, muttei kerro, mitä tai millä ehdoin julkisyhteisöjen tulisi hankkia tavaroita, palveluja tai teettää urakoita. Hankintalaki ei myöskään estä hankkijoita ottamasta hankintatoimessaan huomioon työllisyyteen, työoloihin, heikommassa asemassa olevien henkilöiden asemaan tai yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyviä tekijöitä. Hankintalaki ei siis ole vain rajoite; se antaa myös mahdollisuuksia.

Hankintalainsäädännön antamista mahdollisuuksista huolimatta edellä mainittujen sosiaalisten näkökohtien huomioiminen ei aina ole helppoa käytännön hankintatoimessa. Julkisten hankkijoiden tulee tuntee markkinat ja ostettava tuote tai palvelu, osattava hankintalainsäädännön säännöt sekä pidettävä mielessä omat tarpeensa ja tavoitteensa. Hankintojen on oltava Euroopan unionin oikeusperiaatteen mukaisesti syrjimättömiä, jolloin hyvää tarkoittavaa, mutta toisia syrjivää vaatimusta ei voida hankinnoissa asettaa. Tässä tilanteessa kunnan tai valtion viraston voi olla hankala tietää, millä tavalla se voi ottaa huomioon sosiaalisia näkökohtia, kuten pitkäaikaistyöttömien työllistämiseen tai vammaisten henkilöiden esteettömään käyttöön liittyviä vaatimuksia, ja samalla täyttää muut velvoitteensa.

Tämä opas on tarkoitettu hankkijan avuksi juuri näissä hankalissa tilanteissa. Oppaan tarkoituksena ei ole pelkästään kuvata vastuullisten julkisten hankintojen hyötyjä tai

sosiaalisten näkökohtien huomioimista hankintayksikön strategiassa, vaan toimia tarjouskilpailuista jokapäiväisessä työssään vastaavien virkamiesten ja työntekijöiden käytännön apuvälineenä. Siksi oppaassa on lähestytty sosiaalisia näkökohtia konkreettisten esimerkkien kautta. Oppaassa mainitut hankintayksiköt ovat tehneet tärkeää pioneerityötä sosiaalisten näkökohtien huomioimisessa omissa hankinnoissaan. Toivottavasti nämä esimerkit rohkaisevat muitakin hankintayksiköjä huomioimaan sosiaalisia näkökohtia.

Hankintayksiköt voivat ottaa huomioon sosiaalisia näkökohtia hyvin laajasti ja kaikissa hankintamenettelyn vaiheissa. Oppaan esimerkkien kautta voidaan myös huomata, miten innovatiivisia ja aktiivisia monet Suomen julkisyhteisöistä ovat olleet hankintojensa vastuullisuuskysymyksissä. Toivon, että lukijalle välittyy oppaan kautta kuva siitä, mistä julkisissa hankinnoissa on pitkälti kyse: yhteisten asioiden hoitamisesta kesävällä tavalla.

Lauri Ihalainen
työministeri

Mitä kaikkea ovat sosiaalisesti vastuulliset hankinnat?

TÄMÄN OPPAAN tarkoituksena on kuvata sosiaalisesti vastuullisten julkisten hankintojen hyötyjä sekä esitellä mahdollisimman käytännönläheisesti julkisten hankintayksiköiden mahdollisuuksia ottaa huomioon sosiaalisia näkökohtia julkisissa hankinnoissaan. Näihin mahdollisuuksiin vaikuttavat merkittävästi voimassa olevat julkisista hankinnoista annetut säädökset. Suomessa julkisyhteisöjen hankintojen kilpailuttamismenettelyjä ohjataan julkisista hankinnoista annetulla lailla (348/2007) sekä vesi- ja energiahuollon sekä liikenteen ja postipalvelujen alalla toimivien yksiköiden hankinnoista annetulla lailla (349/2007). Tässä oppaassa tuodaan esiin myös hankintalainsäädännössä sekä sen soveltamiskäytännössä annettuja mahdollisuuksia sosiaalisesti vastuullisiin hankintoihin.

Tämä opas on tarkoitettu pääasiallisesti julkisyhteisöille ja muille hankintayksiköille. Opasta voidaan kuitenkin hyödyntää soveltuvin osin myös yksityisen sektorin hankinnoissa ja osana yrityssuunnittelua, joka tähtää yhteiskunnallisia päämääriä edistävän yritystoiminnan syntymiseen ja kasvattamiseen.

Julkisyhteisöt edustavat monilla markkinoilla suurta ostovoimaa ja vaikutusvaltaa. Julkiset hankinnat muodostava EU-tasolla noin 17 prosenttia EU:n bruttokansantuotteesta. Julkiset hankkijat voivat omalla ostotoiminnallaan vaikuttaa yhtäältä oman toimintansa yhteiskuntavaikutuksiin, mutta myös kannustaa yrityksiä ja yksityisiä ostajia huomioimaan yhteiskunnan kannalta tärkeitä näkökohtia.

Julkisyhteisöt voivat ottaa huomioon ostotoimintansa vaikutukset yhteiskuntaan laajemmin kuin pelkän hankintahinnan tai hinta-laatusuhteen kautta. Yhteiskunnallisesti tärkeä hankintatoimen ohjausvaikutus liittyy sosiaaliseen vastuullisuuteen. Sosiaalisesti vastuullisia julkisia hankintoja edistämällä viranomaiset voivat tarjota yrityksille todellisia kannustimia sosiaalisesti vastuullisen toiminnan kehittämiseen.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä 22.11.2012 todetaan julkisten hankintojen yhteiskuntavastuun osalta seuraavaa:

”Sosiaalisesti vastuullisissa hankinnoissa tavoitteena on asettaa hankinnan yhteydessä vaatimuksia, jotka saavat toimittajat varmistamaan, että sopimuskauden aikana toimitettavien tavaroiden ja palveluiden tuottamisessa kunnioitetaan ihmisoikeuksia ja työelämän perusoikeuksia. Tämä tarkoittaa, että toimittajan on noudatettava kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia kuten Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimuksia, Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimusta, vähimmäispalkkoja ja työaikoja koskevaa tuotantomaan lainsäädäntöä sekä yleisiä ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaatimuksia.”

Euroopan komission oppaassa sosiaalisesti kestävästä julkisista hankinnoista sosiaalisesti vastuullisilla hankinnoilla tarkoitetaan puolestaan:

”...hankintatoimia, joissa otetaan huomioon yksi tai useampia seuraavista sosiaalisista näkökohdista: työllisyysmahdollisuudet, ihmisarvoinen työ, sosiaalisten oikeuksien ja työoikeuksien noudattaminen, sosiaalinen osallisuus (mukaan luettuna vammaiset henkilöt), yhdenvertaiset mahdollisuudet, kaikille sopiva suunnittelu, jossa otetaan huomioon kestävyysperusteet, mukaan luettuna eettistä kauppaa koskevat kysymykset ja laajempi yritysten yhteiskuntavastuun vapaaehtoinen noudattaminen sekä Euroopan unionin perussopimuksella ja hankintadirektiiveillä vahvistettujen periaatteiden noudattaminen.”

Mitä hyötyä on sosiaalisesti vastuullisista hankinnoista?

JULKISTEN HANKINTOJEN kilpailuttamisen kautta pyritään selvittämään paras hintalaatusuhde hankittavalle tavaralle, palvelulle tai urakalle. Hinta-laatusuhteessa voidaan huomioida hankittavan tuotteen koko elinkaaren kustannuksia sekä vaikutuksia. Suomessa julkisyhteisöt vastaavat kuitenkin myös osaltaan yhteiskunnalle tärkeistä tehtävistä kuten työllisyydestä, ihmisten hyvinvoinnista sekä perusoikeuksien toteutumisesta.

Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen julkisissa hankinnoissa tarkoittaa sitä, että julkisyhteisöt ottavat huomioon hankintansa vaikutukset myös laajemmassa yhteiskunnallisessa viitekehysessä. Sosiaalisesti kestävät hankinnat voivat luoda viranomaisen kokonaistehtävien kannalta säästöjä, kun huomioidaan pelkän hankintahinnan ohella hankinnasta syntyneet yhteiskunnalliset hyödyt, kuten esimerkiksi työkyvyn paraneminen tai syrjäytymisen ehkäiseminen.

Oulun kaupungissa arvioitiin ikäihmisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelujen hankinnassa saatuja tarjouksia palveluntuottajien antamien sitoumusten perusteella. Sitoumukset koskivat muun muassa asiakastytyväisyyttä. Asiakkaiden asiakastytyväisyyttä mitattiin tarjouskilpailun jälkeen sopimuskaudella vuosittain. Mikäli palveluntuottaja ylitti tarjouksessa sitoutumansa tason, sai palveluntuottaja hankintasopimuksessa määritellyn bonuksen. Hankinnasta saatujen kokemusten perusteella hankitut palvelut muodostuvat aiempaa asiakkaita huomioivampaan suuntaan. Tämä puolestaan lisäsi asiakastytyväisyyttä sekä vähensi kaupungille syntyviä kustannuksia asuinyksiköiden ulkopuolisten kuntoutus- tai sairaalajaksojen vähentymisen myötä.

Julkisyhteisöjen oman toiminnan etujen ohella sosiaalisesti vastuullisilla hankinnoilla voidaan vaikuttaa dynaamisesti markkinoiden toimintaan. Kun sosiaalisesti vastuullisten tuotteiden tai palveluiden kysyntä kasvaa, on todennäköistä, että myös niiden tar-

jonta lisääntyy. Julkisten hankintojen kautta voidaan myös kannustaa yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan innovatiivisten ratkaisujen ja tuotteiden synnyttämiseen.

Julaiset hankkijat voivat ostotoiminnallaan näyttää esimerkkiä sosiaalisesti kestävien hankintojen tekemisestä. Tuomalla esiin halun panostaa sosiaalisesti kestäviin hankintoihin ja esittelemällä toiminnan vaikutuksellisuutta voidaan vaikuttaa parhaimmillaan myös yksityiseen kulutukseen ja ostotottumuksiin. Yksi tapa viedä tätä viestiä eteenpäin on kertoa omista hyvistä vastuullisten hankintojen kokemuksista esimerkiksi hankintayksikön verkkosivujen kautta. Viestintä omista kokemuksista lisää hallinnon avoimuutta suhteessa kansalaisiin ja kuntalaisiin. Samalla avoin viestintä auttaa hankittavien tuotteiden tai palveluiden toimittajia ennakoimaan, millaisia sosiaalisia vaatimuksia hankinnoille asetetaan.

Sosiaaliset näkökohdat voivat liittyä myös innovaatioihin. Markkinoilla voi syntyä ja hankinnoilla voidaan kannustaa kehittämään sellaisia uusia ja innovatiivisia ominaisuuksia sisältäviä tuotteita, joilla on vaikutusta vastuullisuuteen ja sosiaalisiin näkökohtiin. Kyseessä voi olla esimerkiksi tietyn julkisyhteisön hankkiman välineen materiaalin vaihtuminen sosiaalisesti kestävämpään ja/tai täysin uuteen vaihtoehtoon.

Strategia avuksi sosiaalisten näkökohtien huomioimisessa hankinnoissa

KÄYTÄNNÖSSÄ sosiaalisesti vastuullisten julkisten hankintojen toteuttaminen tarkoittaa sitä, että julkisyhteisö ja muu hankintayksikkö *ottaa huomioon* hankinnassaan sosiaalisia näkökohtia. Sosiaalisia näkökohtia voidaan ottaa huomioon *useilla eri tavoilla ja useissa eri hankintamenettelyn vaiheissa*. Julkisten hankkijoiden rajalliset resurssit, lainsäädännön vaatimukset sekä sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tehokkuus edellyttävät kuitenkin, että hankkijat tarkastelevat, millä tavoin ja missä hankinnoissa voidaan tehokkaimmin ja vaikutuksellisimmin ottaa huomioon sosiaalisia näkökohtia. Tämän vuoksi hankintayksiköiden olisi luotava strategia sosiaalisesti vastuullisten julkisten hankintojen toteuttamiseen tai huomioitava vastuulliset hankinnat laajemmassa hankintastrategiassaan. Strategian avulla

- tunnistetaan julkisyhteisön tai muun hankintayksikön sosiaaliset tavoitteet ja painopistealueet sekä hankintojen asema niiden saavuttamisessa;
- sitoutetaan hankintayksikön johto sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tekemiseen;
- arvioidaan riskianalyysillä ne hankintayksikön hankinnat, joissa hankintavaiheessa tai sopimuskaudella voi nousta esiin sosiaalisen vastuun kysymyksiä;
- sovitaan hankintayksikön sisällä sosiaalisesti vastuullisiin hankintoihin liittyvien vastuiden ja tehtävien jakamisesta;

- valvotaan sosiaalisesti vastuullisten hankintojen toteuttamista ja kartoitetaan näiden hankintojen yhteiskuntavaikutuksia sekä asetettujen tavoitteiden toteutumista;
- tiedotetaan sosiaalisesti vastuullisista julkisista hankinnoista, niiden tuloksista sekä luodaan verkostoja hyvien käytäntöjen levittämiseen.

Kun sosiaalisesti vastuullisten hankintojen strategiassa yksilöidään selvästi julkisyhteisön tai kansalliset taikka paikalliset sosiaaliset *painopisteet* (esimerkiksi työllistäminen tai ihmisoikeuksien turvaaminen), julkisyhteisön hankintatoimi saadaan selvemmin yhdistettyä laajempiin tavoitteisiin ja kokonaisuuksiin. Samalla hankintatoimen asemaa näiden politiikkojen toteuttamisen välineenä tuodaan esiin. Tätä kautta hankintatoimelle voidaan luoda myös selkeät tavoitteet, joiden toteutumista voidaan seurata. Tähän liittyen hankintayksikön olisi myös perusteltua yksilöidä ne hankintakategoriat, joissa vastuullisuuskysymyksiä ensisijaisesti toteutetaan.

Johdon sitouttaminen on olennainen osa sosiaalisesti vastuullisten hankintojen toteuttamista, sillä johdon käsissä ovat hankintojen toteuttamisessa tarvittavien henkilö- ja taloudellisten voimavarojen sekä organisaatorakenteen määrittäminen. *Riskien kartoittaminen* auttaa hankintayksiköitä keskittämään ponnistuksensa merkittävimpiin ostoihin ja niihin, joilla voidaan parhaiten edistää sosiaalisten tavoitteiden saavuttamista. Sosiaalisesti vastuullisissa hankinnoissa tarvitaan laajasti asiantuntemusta läpi hankintayksikön organisaation. Tämän vuoksi on tärkeää, että hankintayksikön sisällä määritellään kunkin asianomaisen virkamiehen tai työntekijän *tehtävät* sekä luodaan laaja-alaista yhteistyötä hankintatoimen asiantuntijoiden ja sosiaaliin kysymyksiin erikoistuneiden asiantuntijoiden kesken.

Sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tehokkuuden ja vaikuttavuuden kannalta on olennaisen tärkeää, että asetettujen tavoitteiden toteuttamista *valvotaan*. Hyvien kokemusten ja esimerkkien tiedottaminen ja jakaminen muille hankintayksiköille luo positiivisen viestin sosiaalisesti vastuullisten hankintojen vaikuttavuudesta ja eduista sekä rohkaisee niin julkisia kuin yksityisiäkin hankkijoita ottamaan hankintatoimessaan huomioon sosiaalisia näkökohtia. Hyvien kokemusten jakamisen lisäksi on hyvä myös tuoda esiin mahdollisia riskejä, joita kokemuksen mukaan on syytä välttää.

Hankintayksikön muistilista sosiaalisesti vastuullisissa hankinnoissa

1. Strategia sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tekemiseksi
2. Johdon sitouttaminen
3. Riskien kartoittaminen
4. Sosiaalinen vastuu osaksi tehtävänkuvia
5. Asiantuntijoiden välinen yhteistyö
6. Tavoitteiden toteutumisen valvonta

ESPOON KAUPUNKI

Espeen kaupunginhallitus on linjannut vuoden 2010 lopussa julkisten hankintojensa sosiaalisia tavoitteita. Ensisijaisena tavoitteena on nuorten, maahanmuuttajien ja vammaisten työllistymisen edistäminen, työkeskustoiminnan tukeminen ja eettisesti korkeatasoisten yritysten toiminnan huomiointi yhteistyösuhteissa. Kaupunginhallituksen linjauksen mukaan kaikkien kaupungin yksiköiden tulisi hankinnoissaan edistää vaikeasti työllistyvien henkilöiden työllistymistä sekä lisätä ammattiin opiskelevien työssäoppimispaikkojen määrää.

Espoossa on luotu myös työllistettävien sosiaalisten kriteerien ohjeistus julkisiin hankintoihin. Ohjeessa todetaan, että hankintojen suunnittelussa tulee ottaa huomioon hankinnan vaikutukset ympäristölle ja mahdollisuus tukea hankinnan kautta Espoon kaupunginhallituksen linjaamia sosiaalisia tavoitteita. Ohjeessa on määritelty viisi kohtaa, joiden kautta voidaan edistää sosiaalisia näkökulmia hankinnoissa:

1. Hankinnan rajaaminen tietyille yksiköille ja sosiaalinen sopimus
2. Hankinnan kohteen määrittäminen ja tekniset eritelmät
3. Tarjoajille asetettavat vaatimukset
4. Tarjouksen valintaperusteet
5. Hankintasopimus

TAMPEREEN KAUPUNKI

Tampereen kaupungin strategista hankintatoimea ohjaavassa hankintaoppaassa todetaan, että kaikissa kilpailutuksissa huomioidaan mahdollisuus käyttää kestävä kehityksen tai sosiaalisten näkökohtien kriteereitä. Oppaassa on kuvattu, miten sosiaalisia näkökohtia voidaan ottaa huomioon hankintamenettelyissä. Myös kaupungin operatiivisessa hankintaohjeessa on mainittu sosiaaliset näkökohdat.

Tampereen kaupungin työllisyshoidon palveluyksikössä on toiminut Euroopan sosiaalirahaston ja kaupungin yhdessä rahoittama SYS-hanke, joka kehittää välityömarkkinoita sosiaalisella yrittäjyydellä Tampereen kaupunkiseudulla. Hankkeen yhtenä tavoitteena on sosiaalisten kriteerien käytön edistäminen julkisissa hankinnoissa. Hankkeen yhteydessä on koottu sosiaalisten kriteerien työryhmä, jonka muodostavat kaupungin tilaajaorganisaation viisi eri palvelualueiden ydinprosesseja edustavaa suunnittelupäällikköä, hankintalakimies, maahanmuuttajapalvelujen pääkoordinaattori, Kestävä yhdyskunta -yksikön suunnittelija sekä SYS-hankkeen projektipäällikkö. Työryhmän tavoitteena on edistää sosiaalisten näkökohtien käyttöä kaupungin ostopalveluhankinnoissa ja juurruttaa näkökohtien käyttö ja edistäminen kaupungin organisaatioihin. Aiheesta on järjestetty myös koulutusta ja keskustelutilaisuuksia.

Riskianalyysistä apua sosiaalisten kriteerien kohdistamiseen

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ on julkaissut verkko-osoitteessa [http://julkinen.csr-kompassi.fi/ julkisyhteisöille osoitetun ja maksuttoman CSR-kompassi -työkalun](http://julkinen.csr-kompassi.fi/julkisyhteisöille) julkista hankinnoista ja sosiaalisesta vastuullisuudesta. Siinä esitellään vaiheittain keinoja ottaa huomioon sosiaaliset näkökohdat. Työkalu soveltuu erityisesti tavarahankintoihin. Työkalun sisältämissä ohjeissa korostetaan huomion kiinnittämistä riskianalyysissä erityisesti seuraaviin seikkoihin:

- **Toimitusketju:** millainen se on? Kuinka monen maan kautta se menee ja mitä nämä maat ovat? Onko se monimutkainen? Onko todennäköistä, että siihen kuu-

luu useita alihankkijoita? Tavarat, joiden valmistuksessa käytetään useita väli- tuotteita, ovat usein toimitusketjultaan vaikeaselkoisempia, ja niiden hallitseminen on haasteellista. Tiedon kerääminen pitkästä alihankintaketjusta voi olla hankalaa sekä hankintayksikölle että toimitusketjun yläpäässä oleville toimittajille. Toisaalta alihankinnat ovat keskeinen tapa käyttää eri tahojen voimavaroja ja edistää pienten ja keskisuurten yritysten osallistumista julkisten hankintojen sopimuksiin.

- **Tuotantoprosessi:** millainen se on? Missä toimitusketjun osassa on suurin riski, että työntekijöiden oikeuksia rikotaan? Tässä voidaan selvittää, millaisia prosesseja ja tavarantoimitanto pitää sisällään.
- **Työvoima:** millaista työvoimaa vastaavanlaisessa tuotannossa tai toimituksissa yleensä käytetään? Millaista työtä tuotantoon sisältyy?
- **Tiedossa olevat aiemmat ongelmat:** onko kyseisellä alalla esiintyneistä väärinkäytöksistä raportoitu aiemmin? Huonoista työoloista on raportoitu esimerkiksi tekstiili- ja elektroniikkateollisuuden sekä katukivien, työvälineiden ja elintarvikkeiden valmistuksen yhteydessä. Sosiaalinen polkumyynti on yleistynyt ongelma palveluntoimittajien piirissä, ja sen riski on erityisen suuri esimerkiksi ravintola- ja siivouspalveluiden sekä rakennusalan yhteydessä.
- **Hankinnan laajuus ja merkitys:** mittavan hankinnan tekeminen lisää organisaation vaikutusvaltaa. Toisaalta pienemmissä hankinnoissa voidaan vaikuttaa erityisesti pienten ja keskisuurten toimittajien toimintakulttuuriin.
- **Työn perusedellytysten kartoittaminen:** Onko olemassa riski, että Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimuksia ei noudateta? Esiintyykö palkanmaksussa ja työajoissa ongelmia?
- **Työterveyden ja -turvallisuuden kartoittaminen:** Saattaako tuotannossa esiintyä työympäristöön liittyviä riskejä, esimerkiksi työterveys- ja turvallisuusongelmia?

Mikäli riskianalyysin perusteella suunniteltavassa julkisessa hankinnassa on sosiaalisten vaikutusten ja yhteiskuntavastuun näkökulmista olemassa riskejä, on suositeltavaa, että hankintayksikkö ottaa hankinnassa huomioon sosiaalisia näkökohtia.

Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen hankintamenettelyssä

JULKISIA HANKINTOJA koskevat menettelyt jakautuvat käytännössä useaan eri vaiheeseen. Sosiaalisia näkökohtia voidaan hankintalainsäädännön mukaan ottaa huomioon kaikissa menettelyvaiheissa. Alla on kuvattu hankintamenettelyn päävaiheet, joissa sosiaalisten näkökohtien huomioiminen on mahdollista.

1. HANKINNAN SUUNNITTELU

2. TOIMITTAJAA KOSKEVAT SOVELTUVUUSEHDOT

3. HANKINNAN KOHTEEN VÄHIMMÄISVAATIMUKSET

4. TARJOUSTEN VERTAILUPERUSTEET

5. HANKINNAN TOTEUTTAMISTA KOSKEVAT SOPIMUSEHDOT

1. Hankinnan suunnittelu

Sosiaalisten näkökulmien huomioon ottaminen on perusteltua aloittaa jo hankinnan suunnitteluvaiheesta, sillä monet merkittävät hankintamenettelyyn ja hankinnan sisältöön liittyvät ratkaisut tehdään suunnitteluvaiheessa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen hankinnassa olemassa olevien ja pitkäaikaisten potilas- ja asiakassuhteiden jatkaminen on usein palvelun laadun kannalta olennaista. Hankintasopimusten voimassaolosta pitkäaikaisten potilassuhteiden osalta tulee kuitenkin ilmoittaa tarjouspyyntöasiakirjoissa etukäteen.

Merkittävässä roolissa hankinnan tarpeen määrittelyyn ja hankinnan suunnittelun osalta ovat hankinnan kohteen käyttäjäryhmät ja näiden kuuleminen. Esimerkiksi laitteiden ja ohjelmistojen tarpeiden määrittelyssä voidaan ottaa huomioon heikkonäköisten, näkövammaisten, heikkokuuloisten ja/tai kuulovammaisten tarpeet. Samoin uusien tilojen, rakennusten tai kulkuväylien suunnittelussa ja olemassa olevien peruskorjauk-

sessä voidaan ottaa huomioon erilaisten käyttäjäryhmien esteetöntä kulkemista koskevat tarpeet. Hankittavan tuotteen tai palvelun käyttäjien ja asiakkaiden kuuleminen hankintaa suunniteltaessa on useissa tilanteissa erittäin keskeinen hankinnan laatuun ja lopputulokseen vaikuttava tekijä. Erityisesti vammaisten henkilöiden käyttöön tulevissa hankinnoissa on aina suositeltavaa kuulla näitä henkilöitä ja heidän läheisiään ennen hankintamenettelyn aloittamista.

Espoon kaupungilla on käynnissä projekti, jossa etsitään hyviä palvelumuotoilun käytäntöjä vammaisten asumispalveluiden hankinnan suunnitteluun, kilpailutusprosessiin ja sopimuksen aikaiseen toimintaan. Hankkeen keskeisenä tavoitteena on asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen ja vuoropuhelukäytäntöjen kehittäminen palveluntuottajien kanssa asumispalveluja järjestettäessä.

Tässä projektissa asiakasryhmää on kuultu ennen hankinnan toteuttamista eli suunnitteluvaiheessa. Suunnitteluvaiheessa projektilla on apunaan palvelumuotoilija, joka vastaa palvelumuotoiluosuudesta ja menetelmien käyttämisestä, tulosten analysoinnista sekä niiden pohjalta tehtävästä kiteyttämisestä.

Asumispalveluiden asiakkaiden tarpeiden ja toiveiden selvittämiseksi Espoo on toteuttanut Asumisen unelmat -tutkimusta asiakasryhmälle. Tutkimus toteutettiin muotoilu- luotain-menetelmää hyväksi käyttäen. Muotoiluluotain on itsedokumentointiin perustuva työtapa, joka antaa asiakkaille työkalun ilmaista mielipiteensä. Luotaimet koostuvat sellaista tehtävistä kuten piirtäminen, valokuvat ja päiväkirjat. Asiakasryhmän vastauksista korostuivat kolme teemaa; yhteisöllisyys, liikkuminen sekä yksilöllisyys ja joustavuus asumisessa. Lisäksi asiakkaille ja omaisille on järjestetty laatu- ja vaikutavuustyöpaja varmistamaan osallistamista.

Asiakkaiden ja sidosryhmien kuulemisen ohella hankinnan suunnitteluvaiheessa on usein tärkeää ja hyödyllistä käydä keskustelua toimittajien kanssa. Toimittajien kanssa käydyn markkinavuoropuhelun avulla voidaan saada markkinoilla olevilta toimittajilta ideoita sosiaalisesti vastuullisten hankintojen toteuttamiseen, mielipiteitä tehtyjen ratkaisujen vaikutuksista toimittajissa sekä kehittää uusia innovatiivisia tapoja toteuttaa esimerkiksi palveluja tai rakentaa tiloja. Vuoropuhelu voidaan toteuttaa hankintalainsäädännön avoimuuden vaatimukset huomioiden julkaisemalla tietopyyntö julkisia hankintoja koskevassa avoimessa ja ilmaisessa verkkopalvelussa (www.hankintailmoitukset.fi). Tietopyynnössä voidaan valottaa hankkijan tavoitteita, hankinnan taustoja sekä käydä läpi olemassa olevia vaihtoehtoja tavoitteisiin pääsemiselle. Hankkijat voivat myös järjestää tiedotustilaisuuden, johon toimittajilla on avoin pääsy.

Hansel Oy selvittää toimitilojen käyttäjäpalveluiden hankintojen (esimerkiksi siivouspalvelut) suunnitteluvaiheeseen kuuluvassa teknisessä vuoropuhelussa toimittajilta, onko toimittaja kiinnittänyt huomiota pitkäaikaisten työttömien työllistämiseen ja miten toimittaja seuraa sitä.

Hankinnan suunnitteluvaiheeseen kuuluu myös edellä mainitun riskianalyysin suorittaminen. Riskianalyysin avulla hankkija kykenee yksilöimään resurssiansa ja yhteiskunnallisten vaikutusten kannalta tehokkaimmat tavat ottaa huomioon sosiaalisia näkökulmia.

Kun hankintayksikkö ottaa hankintatoiminnassaan huomioon sosiaalisia näkökohtia, sen tulisi ottaa huomioon esimerkiksi erilaisiin selvityksiin ja merkkien hankkimiseen toimittajilta kuluva aika. Osallistumishakemusten ja tarjousten jättämiseen varatun ajan tulisi olla suhteellisuusperiaatteen mukainen käytettyihin sosiaalisiin kriteereihin nähden. Hankintayksiköiden tulisi myös muutoin pyrkiä asettamaan sosiaalisiin näkökohtiin liittyvät kriteerit siten, että niistä tai niiden selvittämisestä aiheutuisi mahdollisimman vähän hallinnollista taakkaa etenkin pienille ja keskisuurille yrityksille.

Toimittajien tarjouskilpailuihin ja hankintasopimukseen liittyvää hallinnollista taakkaa voidaan vähentää esimerkiksi hankintayksiköiden laatimilla lomakkeilla, joiden täyttämisen on verraten nopeaa ja vaivatonta. Tässä yhteydessä korostuu myös avoimen ja selkeän viestinnän merkitys, jotta toimittajat pystyvät ennakoimaan, mitä niitä odotetaan.

2. Toimittajaa koskevat soveltuvuusehdot

Hankkijat voivat asettaa vaatimuksia sekä itse hankinnan kohteelle että sitä tarjoavalle toimittajalle. Toimittajaa koskevia vaatimuksia kutsutaan soveltuvuusehdoiksi. Nämä vaatimukset voivat liittyä toimittajan henkilöstön pätevyyteen, tekniseen kapasiteettiin, aiempaan kokemukseen ja ammattitaitoon sekä taloudelliseen ja rahoitukseen tilanteeseen. Toimittajien tulee täyttää nämä vaatimukset päästökseen mukaan tarjouskilpailuun. Näiden vaatimusten tarkoituksena on varmistua, että tarjouskilpailun voittanut toimittaja kykenee suoriutumaan hankintasopimuksen mukaisista velvoitteistaan. Hankintayksikkö ei saa asettaa soveltuvuusvaatimuksia hankinnan tarpeisiin ja tavoitteisiin nähden suhteettoman korkealle.

Soveltuvuusehtojen lisäksi hankintalaissa on lueteltu toimittajan poissulkemisen perusteita. Mikäli näitä poissulkemisperusteita ilmenee, hankkija voi sulkea toimittajan tarjouskilpailun ulkopuolelle. Poissulkemisperusteita ovat esimerkiksi eräät talousrikokset, verojen tai sosiaaliturvamaksujen laiminlyöminen sekä ammattitoimintaan liittyvä vakava virhe. Näin ollen julkisyhteisö tai muu hankintayksikkö voi sulkea tarjouskilpailun ulkopuolelle toimittajan, joka on laiminlyönyt verojen maksamisen.

Soveltuvuusvaatimusten täyttymisen ja poissulkemisperusteiden olemassa olon selvittämiseksi hankkijan tulee pyytää tarjoajia toimittamaan esimerkiksi tarjoustensa liitteinä selvitykset tilanteestaan. Hankkija voi vaatia tarjoajia toimittamaan selvityksen verojen maksamisesta tai verovelkatodistuksen. Niin ikään tarjouskilpailussa voidaan vaatia tarjoajia toimittamaan vakavaraisuuttaan tai aiempia toimituksiaan koskeva todistus tai muu selvitys. Vaatimuksen täytyminen tarkastetaan *tarjousten käsittelyvaiheessa*. Mikäli vaatimus ei annetun selvityksen perustella täyty tai selvitys osoittaa olemassa olevan poissulkemisperusteen, hankintayksikön tulee lähtökohtaisesti sulkea kyseinen toimittaja tarjouskilpailun ulkopuolelle.

Hankintalainsäädännön tasapuolisuuden ja syrjimättömyyden vaatimukset edellyttävät, että soveltuvuusvaatimuksia ei aseteta hankintojen taustan ja tavoitteiden näkökulmasta kohtuuttoman korkeiksi. Hankintayksikkö ei voi myöskään suoraan asettaa soveltuvuusvaatimukseksi tiettyä selvitystä tai tiettyä standardia, vaan toimittajille tulee antaa mahdollisuus osoittaa vaatimusten täytyminen muilla vastaavilla tavoilla.

Helsingin kaupungin rakennusvirasto on asettanut tarjouspyyntöihinsä seuraavan vaatimuksen ja todentamistavan:

VAATIMUS:

Tarjoaja on huolehtinut verojen, sosiaaliturvamaksujen ja eläkevakuutusmaksujen maksamisesta.

Tarjoaja voidaan kuitenkin hyväksyä, jos maksujen laiminlyöntiä voidaan pitää vähäisenä tai laiminlyötyjen maksujen osalta on viranomaisen hyväksymä maksusuunnitelma.

TODENTAMINEN:

Veroviranomaisen todistus maksetuista veroista ja sosiaaliturvamaksuista tai verovelkatodistus tai selvitys siitä, että verovelkaa koskeva maksusuunnitelma on tehty.

Työeläkekassan ja / tai vakuutusyhtiön todistus eläkevakuutuksen ottamisesta ja eläkevakuutusmaksujen suorittamisesta tai selvitys siitä, että erääntyneitä eläkevakuutusmaksuja koskeva maksusopimus on tehty.

Mikäli tarjoajalla ei ole velvollisuutta vakuutusten ottamiseen, tästä on esitettävä erillinen selvitys. Selvitys voi olla tarjoajan itsensä laatima.

Osana ammattitoiminnan virheiden kartoittamista hankkija voi asettaa tarjouspyyntöön esimerkiksi seuraavan sosiaalisia näkökohtia, ympäristönäkökohtia ja harmaan talouden torjuntaa koskevan vaatimuksen:

Hansel Oy on asettanut tarjouspyyntöihinsä seuraavan ammattitoiminnan virheitä koskevan vaatimuksen ja todentamistavan:

VAATIMUS:

Toimittajan tulee tarjoutua tehdessään huomioida verotukseen, ympäristönsuojeluun ja työoloja koskeviin säännöksiin liittyvät velvoitteet.

TODENTAMINEN:

Tarjoaja vakuuttaa, että tarjoutua laadittaessa on otettu huomioon verotusta, ympäristönsuojelua, työsuojelua, työoloja ja työehtoja koskevat lakisääteiset velvoitteet.

Kyllä/Ei

Aiemman kokemuksen osalta hankkija voi vaatia esimerkiksi aiempaa kokemusta esitteettömästä taikka kaikille sopivasta suunnittelusta. Tarjoaja tai ehdokas voi todentaa tämän soveltuvuusvaatimuksen täyttymisen antamalla selvityksen aiemmasta kokemuksestaan.

Hansel Oy on asettanut tarjouspyyntöihinsä muun muassa seuraavia toimittajan aiempaa kokemusta koskevia vaatimuksia ja todentamistapoja:

VAATIMUS:

Tarjoajalla on kokemusta vastaavien palvelujen tuottamisesta viimeisen kolmen vuoden aikana. [Tähän liittyen tarjouspyyntöasiakirjoissa on kuvailtava tarkemmin palvelun sisältö sekä siihen liittyvä sosiaalinen näkökohta kuten esimerkiksi esteettömyysvaatimus.]

TODENTAMINEN:

Tarjoajan tulee antaa vaaditut tiedot referensseistä. [Tältä osin on yksilöitävä tarkemmin vaaditut referenssitiedot]

3. Hankinnan kohteen vähimmäisvaatimukset

Hankintayksiköt voivat asettaa erilaisia vaatimuksia toimittajien ohella myös itse hankinnan kohteelle. Hankkijat voivat myös määritellä hankkimansa tavaran, palvelun tai rakennusurakan ominaisuudet siten, että näiden ominaisuuksien täyttymisestä muodostuu tarjouksen hyväksymisen ehto. Hankinnan kohteen kuvauksesta muodostuu usein hankinnan kohdetta koskevat vähimmäisvaatimukset.

Jotta hankkija voi tarkistaa asettamiensa vähimmäisvaatimusten tai hankinnan kohteen kuvauksen täyttymisen, tulee tämän edellyttää tarjoajia kuvaamaan tarjoamaansa tavaraa, palvelua tai urakkaa tarjouksessaan. Mikäli tarjouksen sisältö tai ehdot eivät vastaa hankintayksikön asettamia vähimmäisvaatimuksia, tulee tarjous lähtökohtaisesti hylätä. Tarjouksen vaatimustenmukaisuuden selvittäminen tapahtuu *tarjousten käsittelyvaiheessa*.

Hankinnan kohteen kuvauksen ja asetettujen vähimmäisvaatimusten tulee liittyä hankintasopimuksen kohteeseen tai sen elinkaaren johonkin vaiheeseen. Näin ollen hankintayksikkö ei saa esimerkiksi vaatia, että yritys harjoittaa hyväntekeväisyystoimintaa.

Hankinnan kohdetta koskevilla vähimmäisvaatimuksilla voidaan ottaa huomioon vammaisten käyttäjien tarpeet ja muut käyttäjiä koskevat esteettömyys- ja muut vaatimukset. Esteettömyysnäkökohdat korostuvat erityisesti ICT-hankinnoissa, tulkkauspalveluhankinnoissa sekä rakennusurakoissa. Vaatimukset voivat liittyä rakennusurakoissa vammaisten henkilöiden rakennuksiin pääsemiseen, liikennevälineiden kaluston hankinnassa helppoon saavutettavuuteen tai laitteiden hankinnassa helppokäyttöominaisuuksiin.

Teknisissä eritelmissä tulee huomioida myös lainsäädännössä asetetut vaatimukset, esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslaki ja -asetus sekä rakentamismääräyskokoelmat. Rakennusurakoissa vaatimukset voidaan asettaa joko suoraan esimerkiksi kokonaisvastuu-urakoinnin (KVR) tarjouspyynnössä kohdistuen urakoitsijoiden antamiin tarjouksiin tai erillistä suunnittelupalvelua koskevan hankinnan tarjouspyyntöasiakirjoissa suunnittelupalvelua tarjoaville toimittajille.

Senaatti-Kiinteistöt on harkinnut asettavansa uudisrakennushankkeiden suunnittelupalveluja koskevan hankinnan tarjouspyyntöasiakirjoissa seuraavia esteettömyystavoitteita suunnittelijoille:

- Ulkotilojen kulkureitit toteutetaan esteettöminä ja helposti havaittavina.
 - Kulkureitin pinta on kova, tasainen ja märkänäkin luistamaton.
 - Kulun johdattamisessa hyödynnetään materiaalikontrasteja ja esimerkiksi opaslaattoja katetuilla/lämmitetyillä alueilla.
 - Ulkotiloihin toteutetaan hyvä ja tasainen valaistus.

- Hissin käytön tulee olla mahdollisimman esteetöntä
 - Hissin tulee sijaita helposti löydettävässä paikassa, luontevassa paikassa kulkureitteihin nähden.
 - Kutsu- ja käyttöpainikkeissa tulee olla kohomerkinnot ja selkeät kontrastit
 - Hississä tulee olla kerrokseen saapumisesta kertova äänimerkki ja tapauskohtaisesti myös puheopastus.

TODENTAMINEN

Tarjouksessa tulee ilmoittaa, miten edellä mainitut tavoitteet täytetään suunnittelussa.

Espoon kaupunki on asettanut verkkoneuvontapalveluja koskeviin tarjouspyyntöihinsä muun muassa seuraavan esteettömyyteen liittyvän vaatimuksen:

VAATIMUS

Tarjottavan palvelun tulee olla esteetöntä ja täyttää verkkosisällön saavutettavuusohjeiden WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines) A ja AA-tasot.

[Verkkosisällön saavutettavuusohjeet WCAG kattavat laajan joukon suosituksia, joiden avulla verkkosisällön saavutettavuutta voidaan parantaa. Ohjeiden noudattaminen tekee sisällön saavutettavaksi laajalle joukolle ihmisiä, joilla on vammoja tai rajoitteita. Tällaisia ovat mm. sokeus ja heikönäköisyys, kuurous ja huonokuuloisuus, oppimisvaikeudet, kognitiiviset rajoitteet, liikuntakyvyn rajoitteet, puhevaikeudet, valoherkkyys sekä näiden yhdistelmät. WCAG 2.0 onnistumiskriteeristö on kirjoitettu testattavina lausumina, jotka eivät ole riippuvaisia yksittäisestä teknologiasta. Ohjeiden noudattamiselle on määritelty kolme tasoa: A, AA ja AAA, joista A on matalin ja AAA korkein.]

TODENTAMINEN

Tarjouksessa tulee ilmoittaa, täyttyvätkö tarjotun palvelun osalta WCAG 2.0 -ohjeen A ja AA-tasojen mukaiset kriteerit.

Hankintayksiköllä on mahdollisuus halutessaan myös testata tai koekäyttää tarjottuja tuotteita. Testauksesta ja koekäytöstä on kuitenkin ilmoitettava selvästi hankintailmoituksessa tai tarjouspyynnössä. Tarjoajille tulee lisäksi jättää riittävän pitkä määräaika koekappaleiden toimittamiselle. Tarjouspyyntöasiakirjoissa on edelleen selostettava, mihin seikkoihin koekäytössä ja testauksessa tullaan kiinnittämään huomiota.

Mikäli testauksen ja koekäytön perusteella esimerkiksi tarjotun tuotteen esteettömyysominaisuudet eivät ole tarjouspyynnön vaatimalla tasolla, tarjous tulee hylätä. Hankintayksikön tulee hylkäyspäätöksessä perustella hylkääminen ja kuvata sen taustalla ollut koekäyttö riittävän laajasti.

Rakennusurakkahankinnan tarjouspyyntöön voidaan niin ikään sisällyttää vaatimuksia, joilla pyritään välttämään onnettomuuksia rakennustyömaalla. Nämä vaatimukset liittyvät hankinnan kohteeseen eli rakennusurakkaan ja sen toteuttamiseen.

4. Tarjousten vertailuperusteet

Tarjousten vertailuperusteet liittyvät hankinnan kohteen vähimmäisvaatimusten ta-
voin itse hankittavaan tuotteeseen, palveluun tai rakennusurakkaan. Näin ollen monia
vähimmäisvaatimusten osalta huomioitavia teemoja voidaan ottaa huomioon vaihtoehtoisesti myös vertailuperusteissa.

Vertailuperusteiden käyttämisen lisäarvona vähimmäisvaatimukseen nähden on niiden as-
teittainen toimintaperiaate: tarjousten väliset erot ovat hienovaraisempia, sillä näitä kuva-
taan tarjousten hylkäämisen tai hyväksymisen sijasta piste-eroin. Lisäksi vertailuperusteita
käytettäessä tietty toimittaja voi kompensoida yhden vertailuperusteen osalta saamiaan ma-
talia pistemääriä muiden vertailuperusteiden osalta saaduilla korkeammilla pistemäärillä.
Vertailuperusteita käytettäessä tarjouskilpailun voittaa kaikkien vertailuperusteiden osal-
ta parhaan yhteenlasketun pistemäärän saanut eli kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous.

Tarjousten vertailuperusteet tulee asettaa etukäteen tarjouspyyntöasiakirjoissa. Lisäksi
niiden tulee olla riittävän yksilöityjä ja tasapuolisia. Vertailuperusteet eivät siis saa syr-
jiä tai suosia tiettyjä toimittajia. Hankintayksikön tulee soveltaa etukäteen ilmoitettuja

vertailuperusteita kuhunkin tarjousvertailuun mukaan otettuun tarjoukseen ja perustella kustakin vertailuperusteesta annettu pistemäärä riittävän selkeästi. Kun sosiaalisia näkökohtia otetaan huomioon vertailuperusteissa, hankintayksikön tulee noudattaa erityistä huolellisuutta, sillä tarjousvertailu vaikuttaa merkittäväällä tavalla tarjouskilpailun lopputulokseen, laatuun ja tarjoajien etusijajärjestykseen.

Hankintayksikkö voi asettaa vertailuperusteeksi sosiaalisia näkökohtia, kuten henkilöstöön liittyviä tekijöitä, siten, että tarjous saa sitä paremmat pistemäärät mitä tehokkaammin tai laaja-alaisemmin tarjouksessa on otettu huomioon näitä näkökohtia.

HENKILÖSTÖN TYÖSUHTEITA KOSKEVAT VERTAILUPERUSTEET

Markkinaoikeuden ratkaisussa MAO:485/10 sekä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa 8.3.2013 taltio 862 käsiteltiin päiväkotipalvelujen hankintaa. Hankintayksikkö oli käyttänyt tarjousten vertailuperusteena kriteeriä ”päivähoitoasetuksen edellyttämän vähimmäismitoituksen mukaisen kelpoisuuden omaavan hoito- ja kasvatushenkilöstön työsuhteet ovat pääsääntöisesti toistaiseksi voimassa olevia.” Mikäli mainittujen työsuhteiden osuus yrityksen henkilöstöstä on ollut 100 prosenttia, tarjous on saanut kolme pistettä; kaksi pistettä, jos osuus on ollut 76–99 prosenttia, ja yhden pisteen jos osuus on ollut 50–75 prosenttia.

Hankinnasta valitettiin markkinaoikeuteen, joka totesi ratkaisussaan muun muassa, että hankinnan kohteena olevien hoito- ja kasvatuspalvelujen luonteen vuoksi hankintayksiköllä oli ollut perusteltu syy arvioida palvelun laatua tarjoajan vähimmäissoveltuuden ylittäviltä osin. Hoito- ja kasvatusalalla oli markkinaoikeuden mukaan pidettävä hyväksyttävänä tavoitteena hankintayksikön pyrkimystä saada päivähoitopalveluihin koulutettua henkilöstöä mahdollisimman pysyviin ja pitkäkestoisiin työsuhteisiin. Markkinaoikeus katsoi, että edellä mainitut vertailuperusteet ovat paitsi liittyneet hankinnan kohteena olevien palvelujen laadukkaaseen tuottamiseen myös olleet tarjouspyynnössä ilmoitetussa muodossaan sellaisia, että hankintayksikkö oli voinut niiden avulla selvittää, mikä tarjouksista on kokonaistaloudellisesti edullisin.

Markkinaoikeuden ratkaisusta valitettiin edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Korkein hallinto-oikeus piti markkinaoikeuden päätöksen voimassa sellaisenaan.

Edellä mainitun tuomioistuinratkaisun osalta on pidettävä mielessä, että kyseisessä tilanteessa tuomioistuimet katsoivat hankinnan kohteen olevan sellainen, että työehtoihin liittyvillä tekijöillä oli yhteys hankittavien palvelujen laatuun. Jotta vaatimukset eivät muodostuisi toimittajille perusteettoman syrjiviksi, hankintayksikön tulee selvittää kussakin yksittäistapauksessa se, onko hankinnassa kyseessä edellä mainitun kaltainen yhteys. Ainoastaan näissä hankinnoissa voidaan huomioda työehtoja koskevia tekijöitä tarjousten vertailussa.

5. Hankinnan toteuttamista koskevat sopimusehdot

Hankintalain mukaan hankintasopimuksen toteuttamiselle voidaan asettaa sopimusehtoja, jotka voivat koskea erityisesti ympäristö- ja sosiaalisia näkökohtia, kuten ammatillista koulutusta työpaikalla, Kansainvälisen työjärjestön ILO:n sopimusten noudattamista, työoloja, työehtoja tai vammaisten palvelukseen ottamista. Edellytyksenä on, että ehdot ovat syrjimättömiä ja että niistä ilmoitetaan etukäteen hankintailmoituksessa tai tarjouspyynnössä. Hankinnan kohteen tulisi myös olla sopiva työllistämiseen liittyvien kriteerien käytölle. Tämän vuoksi osana hankinnan suunnittelua tulisi arvioida toimittajien mahdollisuuksia löytää esimerkiksi pitkäaikaistyöttömille ja osatyökykyisille toiminnastaan soveltuvia tehtäviä.

Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen voidaan toteuttaa erityisen tehokkaasti näissä sopimuksen toteuttamisen ehdoissa. Sopimusehtojen osalta on syytä huomioida, että julkisia hankintoja koskevan lainsäädännön ja vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sopimusehtoja ei saa sopimuskauden aikana merkittävästi muuttaa alun perin ilmoitetusta.

Sosiaalista vastuuta koskevilla sopimusehdoilla ei ole merkitystä, ellei niiden toteuttamista valvota. Toisin kuin hankinnan vähimmäisvaatimusten tai soveltuvuusvaatimusten osalta, sopimusehtojen toteuttamisen selvittäminen ja valvonta tapahtuu *sopimuskaudella*. Työ- ja ihmisoikeuksia koskevien sopimusehtojen valvonta poikkeaa muiden ehtojen toteutumisen valvonnasta, koska kyse on yrityksen toiminnan laajamittaisesta (jopa maailmanlaajuisesta) tarkkailusta ja eettisiin periaatteisiin pohjautuvasta lainsäädännön tai kansainvälisten sopimusten noudattamisen valvonnasta. Valvonta on luonteeltaan yrityksen tai toimittajan toimintakulttuuriin vaikuttamista.

Valvonnan vaikuttavuus riippuu valvojan yksikön koosta ja resursseista suhteessa valvottavaan, ostojen volyymin, toimitusketjun pituudesta sekä olosuhteista, kulttuurista ja mahdollisista ongelmista valvonnan kohteessa. Hankintayksikön mahdollisuudet vaikuttavat toimittajien toimintaan riippuvat siitä, miten suuri merkitys hankintayksikön ostoilla on valmistajayrityksen toiminnalle sekä siitä, miten monimutkainen tuotanto- ja toimitusketju on.

Hankintayksikön valvontatehtäviä voidaan helpottaa käyttämällä erilaisia sertifiikaatteja. Hyödyntämällä hankintasopimuksen valvonnassa sertifiikaatteja hankintayksikön ei itse tarvitse suorittaa yksityiskohtaisia auditointitoimia toimitusketjun eri portailta. Sertifiikaatteihin liittyvällä ja melko vakiintuneella auditoinnilla hankintayksikkö voi usein myös kerätä sen omia yksittäisiä selvitystoimenpiteitä luotettavampaa tietoa työ- ja ihmisoikeuksien noudattamisesta toimitusketjussa. Hankintayksiköt voivat harjoittaa myös yhteistyötä sosiaalisiin näkökohtiin liittyvien ehtojen valvonnassa sopimuskaudella. Esimerkiksi Ruotsissa useat kunnat ovat ryhtyneet yhteistyöhön julkisten hankintojen toimitusketjun portaiden auditoinnin rahoittamisessa.¹

Hankintayksiköillä on mahdollisuus luoda sopimusoikeudellisia sanktioita sopimuskaudella havaittujen ongelmien varalle. Sopimukseen on mahdollista kirjata esimerkiksi sopimussakon määräämisen tai sopimuksesta irtautumisen mahdollisuus tiettyjen rikko-

¹ Lisätietoa järjestelystä löytyy oppaasta "Good Practice in Socially Responsible Public Procurement, Approaches to Verification from Across Europe", The Landmark consortium, c/o World Economy, Ecology & Development (WEED e.V.) 2012

musten johdosta. Hankintayksikön tulisi kuitenkin ensisijaisesti pyrkiä kannustamaan sopimuskuoppia ja tämän alihankkijoita kehittämään sopimuskaudella toimintansa siten, että ne kykenevät täyttämään lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten velvoitteet. Vasta viimeisenä keinona tulisi olla sopimuksen irtisanominen. Muutoinkin sopimussanktioiden ja sopimuskaudella tapahtuvien sopimusrikköiden ja laiminlyöntien osalta tulisi ottaa huomioon suhteellisuusperiaate.

5.1 Työllistämistä koskevat sopimusehdot

Hankintayksiköt voivat ottaa huomioon työllistämiseen liittyviä näkökohtia asettamalla sopimusehdoissa sopimuskuoppaan velvoitteen työllistää esimerkiksi osatyökykyisiä tai pitkäaikaistyöttömiä. Tällainen ehto sopii pitkäkestoisiin palveluhankintoihin. Sopimusehto voidaan muotoilla esimerkiksi seuraavalla tavalla:

Espoon kaupunki on palveluhankinnassaan asettanut seuraavan vaatimuksen tarjouspyynnön sopimusehdoista koskeviin kohtiin:

SOPIMUSEHTO

Toimittaja sitoutuu tarjoamaan kokonpäiväisen työpaikan vähintään puoleksi vuodeksi [x] henkilölle, jotka ovat olleet yhtäjaksoisesti työttömänä vähintään kuusi kuukautta ennen työsuhteen alkua. Työllistämistoimet ja rekrytointi suoritetaan viimeistään puolen vuoden kuluessa sopimuksen allekirjoittamisesta lukien.

(Edellä mainittujen sopimusehtojen valvonnasta on ohjeita jäljempänä kohdassa "Sopimusehtojen valvonta").

Toinen vaihtoehto on asettaa vaatimus siitä, että tietty osa palvelusuorituksesta tai rakennusurakan toteuttamisesta tehdään esimerkiksi tukityöllistettyjen kautta:

Oulun kaupunki on kaupungin rakennusten purkutyön hankinnassa asettanut seuraavan vaatimuksen tarjouspyynnön sopimusehdoista koskeviin kohtiin:

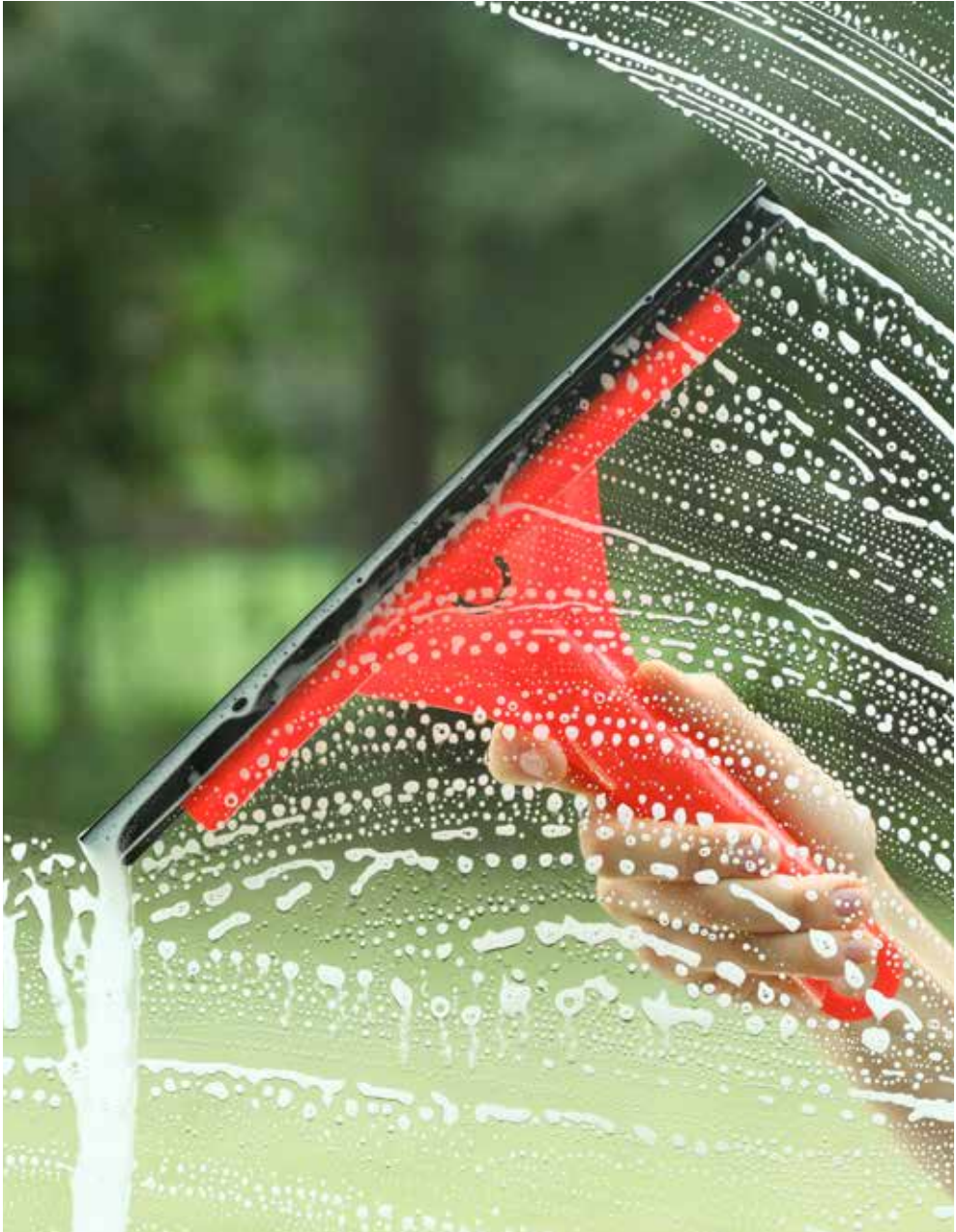
SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee työllistää työttömiä työnhakijoita siten, että vähintään 50 % [x] kohteen töiden henkilövahvuudesta on tukityöllistettyjä.

(Edellä mainittujen sopimusehtojen valvonnasta on ohjeita ja esimerkkejä jäljempänä kohdassa "Sopimusehtojen valvonta").

Työllistämisaikavaihtoehtona voi olla muitakin henkilöryhmiä kuten nuoria henkilöitä, vammaisia henkilöitä tai maahanmuuttajia. Sopimusehdossa on usein perusteltua kuvata tarkemmin, mitä työllistettävillä tarkoitetaan, muun muassa mitä tarkoitetaan nuorilla henkilöillä, vammaisilla henkilöillä tai maahanmuuttajilla. Tarvittaessa voidaan tukeutua voimassa olevan lainsäädännön määritelmiin. Työllistämisehtojen käyt-

tämisen yhteydessä on usein perusteltua myös huomioida työsuhteiden ja hankintasopimusten pituuteen liittyvät tekijät, jotta työllistettävät saavat riittävästi kokemusta ja hyötyä työllistamisestä. Työllistämisehtoja asetettaessa tulisi myös linjata, voidaanko hyväksyä se, että yritys tai muu toimittaja on jo aiemmin työllistänyt pitkäaikaistyöttömän tai osatyökykyisen, joka tarjousta jätettäessä ei ole enää työtön.

Sopimusehdoissa voidaan ottaa huomioon myös työssä oppimiseen liittyviä seikkoja.

Espoon kaupunki on asettanut siivouspalvelujen hankinnassa seuraavan vaatimuksen tarjouspyynnön sopimusehtoja koskeviin kohtiin:

SOPIMUSEHTO

Toimittaja sitoutuu tarjoamaan [xxx] oppilaitoksessa opiskelevalle henkilölle vähintään yhden työssäoppimispaikan/sopimusvuosi.

(Edellä mainitun sopimusehdon valvonnasta on ohjeita jäljempänä kohdassa ”Sopimusehtojen valvonta”).

Koska työllistämismuutokset vaikuttaa tarjousten laatimiseen ja hinnoitteluun, on tarjouspyyntöasiakirjoissa ilmoitettava riittävän laajasti etukäteen muut tarjouksen laatimiseen vaikuttavat tiedot, kuten hankinnan volyyymi, arvo, sopimuskauden kesto sekä muut olennaiset sopimusehdot.

5.2 Työ- ja ihmisoikeudet sopimusehdoissa

Jos riskianalyysin perusteella on ilmeistä, että hankintasopimuksen sopimuskaudella voi esimerkiksi tavarahankinnassa osalta nousta esiin ongelmia työ- ja ihmisoikeuksien noudattamisessa, voi hankintayksikkö lisätä näiden hankintojen sopimusehtoihin Kansainvälisen työjärjestön ILO:n sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista ja valvontaa koskevia kohtia.

Kansainvälisen työjärjestön keskeisiä sopimuksia ovat

- **Pakkotyön poistamista** koskevat yleissopimukset nro 29 (vuodelta 1930) sekä nro 105 (vuodelta 1957).
- **Yhdistymisvapautta** koskevat sopimukset eli
 - Sopimus, joka koskee ammatillista järjestäytymisoikeutta ja ammatillisen järjestäytymisvapauden suojelua nro 87 (vuodelta 1948).
 - Sopimus, joka koskee järjestäytymisoikeuden ja kollektiivisen neuvotteluoikeuden periaatteiden soveltamista nro 98 (vuodelta 1949).
- **Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa** koskevat sopimukset eli
 - Sopimus, joka koskee samanarvoisesta työstä miehelle ja naiselle maksettavaa samaa palkkaa nro 100 (vuodelta 1951).
 - Yleissopimus, joka koskee työmarkkinoilla ja ammatin harjoittamisen yhteydessä tapahtuvaa syrjintää nro 111 (vuodelta 1958).

- **Lapsityön poistamista** koskevat sopimukset eli
 - Yleissopimus, joka koskee työhön pääsemiseksi vaadittavaa vähimmäisikää nro 138 (vuodelta 1973).
 - Yleissopimus, joka koskee lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi nro 182 (vuodelta 1996).

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n internetsivuilta löytyy informaatiota muun muassa sopimusten noudattamisesta sekä noudattamisen valvonnasta: www.ilo.org. ILO:n toiminnasta ja perussopimuksista on saatavilla tietoa myös suomeksi ja ruotsiksi työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivuilla².

Tässä yhteydessä on myös syytä muistaa, että julkisista hankinnoista annetun lain 49 §:n mukaan valtion keskushallintoviranomaisen ja tarjouskilpailun voittajaksi valitun yksityisen työnantajan väliseen urakkasopimukseen tulee ennen sopimuksen allekirjoittamista lisätä lauseke, jonka mukaan sopimukseen liittyvissä työsuhteissa on noudatettava vähintään niitä työsuhteen vähimmäisehtoja, joita Suomen lain ja työehtosopimusmääräysten mukaan on noudatettava samanlaatuisessa työssä. Samaa sääntöä sovelletaan silloin, kun muukin hankintayksikkö kuten esimerkiksi kunta tekee urakkasopimuksen tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä annetun lain (1233/2006) 2 §:ssä tarkoitetusta rakentamistoiminnasta.

Hansel Oy on tavarahankinnoissaan asettanut seuraavan vaatimuksen tarjouspyynnön sopimusehtoja koskeviin kohtiin:

SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee noudattaa itse ja huolehtia siitä, että toimittajan alihankkijat noudattavat alla mainittuja Kansainvälisen työjärjestön ILO:n perussopimusten sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen määräyksiä tarjottavaa tuotetta valmistettaessa siinä tapauksessa, että niitä ei vielä ole pantu täytäntöön kansallisessa lainsäädännössä:

- pakkotyön kieltö (sopimukset 29 ja 105);
- vähimmäispalkkaa koskevat normit (sopimus 131);
- työaika koskevat normit (sopimukset 1 ja 30);
- järjestäytymisvapaus ja oikeus neuvotella kollektiivisesti (sopimukset 87 ja 98);
- syrjinnän kieltö (sopimukset 100 ja 111);
- työsuojelu ja työterveydenhuolto (sopimukset 115, 155 ja 170);
- työnantajan aloitteesta tapahtuvan työsuhteen päättämisen seuraukset (sopimus 158).

(Edellä mainittujen sopimusehtojen valvonnasta on ohjeita ja esimerkkejä jäljempänä kohdassa "Sopimusehtojen valvonta").

² Työ- ja elinkeinoministeriö, http://www.tem.fi/tyo/kansainvalinen_tyoelamayhteistyö/kansainvalinen_tyojarjesto_ilo, haettu 1.10.2013.

Alko on asettanut hankintojensa sopimusehtoihin seuraavan osuuden eettisyydestä:

Alko on kansainvälisen Business Social Compliance Initiative -järjestön (BSCI) jäsen. Alko edellyttää yhteistyökumppaneidensa noudattavan eettisen kaupankäynnin toimintamalleja koko sopimuskauden ajan. Yhteistyökumppanit vastaavat mahdollisten alihankkijoidensa suoriutumisesta eettisen kaupankäynnin toteutumisessa.

BSCI:n eettisen kaupankäynnin periaatteet ovat:

- Työntekijöiden järjestäytymisvapautta ja oikeutta kollektiiviseen neuvotteluun kunnioitetaan.
- Syrjintää ei harjoiteta. Työntekijää ei voida syrjiä ihonvärin, rodun, sukupuolen, uskonnon, poliittisen mielipiteen, etnisen tai kansallisen alkuperän tai muun vastaavan perusteella.
- Lapsityövoiman käyttö on kiellettyä.
- Työntekijöille maksetaan vähintään lainmukaista minimipalkkaa ja/tai alan ohjepalkkaa. Työntekijöillä on oikeus lainsäädännön mukaisiin vuosilomiin.
- Työajat ovat kansallisen lainsäädännön mukaisia eivätkä ylitä 48 tunnin säännöllistä työaikaa + 12 tunnin ylityöaikaa viikossa
- Ei pakkotyötä tai kurinpitotoimia.
- Työpaikka on turvallinen ja terveellinen.
- Ympäristöä kunnioitetaan. Toimittaja sitoutuu noudattamaan ympäristönsuojelusta annettuja lakeja, määräyksiä ja/tai Euroopan unionin yleisesti hyväksytyjä toimintaperiaatteita.
- Sosiaaliselle vastuulle on selkeät menettelytavat.
- Lahjonnan ja korruption vastaiselle toiminnalle on selkeät menettelytavat. Toimittaja sitoutuu, ettei se syyllisty lahjontaan, rahanpesuun tai muuhun epäeettiseen toimintaan edesauttaakseen liiketoimiaan.
- Toimittaja sitoutuu noudattamaan sekä Suomen lakia, sekä kansainvälisiä säädöksiä ja määräyksiä toiminnassaan, ja vastaa myös alihankkijoidensa toiminnasta kuin omastaan.

(Edellä mainittujen sopimusehtojen valvonnasta on ohjeita ja esimerkkejä jäljempänä kohdassa "Sopimusehtojen valvonta").

Puolustusvoimien Länsi-Suomen huoltorykmentti on asettanut seuraavia vaatimuksia tarjouspyynnön sopimusehtoja koskeviin kohtiin:

Solmittavassa sopimuksessa otetaan huomioon sosiaaliseen vastuuseen liittyvät vaatimukset. Sopimuksen tekemisen erityisehtona on, että Toimittajalla on käytössään toimintatapoja sen varmistamiseksi, että sopimuskauden aikana toimitettavat tuotteet on valmistettu seuraavia määräyksiä noudattaen:

- ILO:n yleissopimukset pakkotyöstä, lapsityöstä, syrjinnästä sekä järjestäytymisvapaudesta ja järjestäytymisoikeudesta (numerot 29, 87, 98, 100, 105, 111, 138 ja 182)
- YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 32 artikla
- valmistusmaan työsuojelulainsäädäntö
- valmistusmaan voimassa oleva työlainsäädäntö, mukaan lukien vähimmäispalkkaa ja sosiaaliturvaa koskeva lainsäädäntö.

5.3 Sopimusehtojen valvonta

5.3.1 Työllistämistä koskevien sopimusehtojen valvonta

Työllistämistä koskevien sopimusehtojen valvonnasta on perusteltua ottaa omat ehdot hankintasopimukseen, esimerkiksi:

Espoon ja Oulun kaupungit ovat asettaneet tarjouspyyntöihinsä seuraavia selvitysvaatimuksia tarjouspyynnössä kuvattujen sopimusehtojen täyttymisen tarkistamiseksi:

SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee toimittaa [määräaika] mennessä suunnitelma vajaakuntoisten, vaikeasti työllistyvien tai pitkäaikaistyöttömien työllistämisestä tämän hankintasopimuksen aikana.

Toimittajan tulee toimittaa [määräaika] mennessä suunnitelma työssäoppimispaikkojen tarjoamisesta [xxx] oppilaitoksessa opiskeleville henkilöille.

Suunnitelma on perusteltua pyytää sopimuskauden alussa tai jopa tarjouskilpailun yhteydessä, jolloin vaatimus tulee asettaa tarjouspyyntöasiakirjoissa. Suunnitelman ohella ehtojen täyttymistä on syytä valvoa sopimuskaudella annetuin raporttein:

Espoon ja Oulun kaupungit ovat asettaneet tarjouspyynnöissään muun muassa seuraavia selvitysvaatimuksia tarjouspyynnössä kuvattujen sopimusehtojen täyttymisen tarkistamiseksi:

SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee raportoida hankintayksikköä työllistymistoimista [ajanjakso] kuukauden välein alkaen sopimuksen allekirjoittamisesta. Raporttiin voidaan sisällyttää esimerkiksi kopio työsopimuksesta sekä tiedot työllistettyjen henkilöiden sijoittumisesta toimittajan organisaatiossa.

SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee raportoida hankintayksikköä työssäoppimispaikkojen tarjoamisesta [xxx] oppilaitoksessa opiskeleville henkilöille [määräaika] välein alkaen sopimuksen allekirjoittamisesta. Raportissa tulee ilmoittaa henkilö, jolle työssäoppimispaikka on annettu, oppimisjakson pituus sekä henkilön keskeiset työtehtävät.

Mikäli valvonnan tai pyydettyjen selvitysten perusteella työllistämistä koskevat sopimusehdot eivät ole täyttyneet, voivat hankintayksiköt sanktioida sopimuksenvastaista toimintaa. Sanktioista on kuitenkin mainittava sopimuksessa. Hankintayksikkö voi esimerkiksi velvoittaa sopimuskumppanin suorittamaan sopimussakkona tietyn rahasumman. Merkittävimmissä sopimusrikkomuksissa voidaan merkitä hankintayksikölle jopa

oikeus irtisanoa sopimus. Ensisijaisesti hankkijan tulisi kuitenkin pyrkiä korjaamaan ongelmat yhteistyössä sopimuskumppanin kanssa.

5.3.2 Työ- ja ihmisoikeuksia koskevien sopimusehtojen valvonta

Kotimaisten toimittajien osalta hankintayksiköt voivat valvoa toimittajien toimintaa sopimuskaudella toimittajakäynnin yhteydessä ja/tai pyytämällä toimittajalta vastuullisuusraporttia tai lähettämällä toimittajalle kyselyn vastuullisuudesta. Sopimukseen voidaan tällöin ottaa valvontaa koskevia seuraavia ehtoja:

Hansel Oy on harkinnut asettavansa tarjouspyynnöissään muun muassa seuraavia ehtoja tarjouspyynnössä kuvattujen sopimusehtojen täyttymisen selvittämiseksi:

SOPIMUSEHTO

Hankintayksiköllä tai tämän määräämällä kolmannella riippumattomalla taholla on kustannuksellaan oikeus sopimuskauden aikana tarkastaa ja valvoa Toimittajalle asetettujen sosiaalista vastuuta koskevien sopimusehtojen noudattamista sekä raportoida havaitsemistaan tuloksista.

Jos Toimittaja ei tee vastuullisuusraporttia, Toimittajan on suoritettava itsearviointi [määräaika] mennessä täyttämällä ja palauttamalla erikseen lähetettävä/liitteen x mukainen vastuullisuuskyselylomake, jolla kartoitetaan sosiaalista vastuuta koskevien sopimusehtojen noudattamista toimitusketjussa.

Jos sopimusehdoista poikkeamisia havaitaan, hankintayksikkö ja Toimittaja laativat yhteistyössä parannussuunnitelman toimenpiteistä poikkeamisten korjaamiseksi ja puutteiden poistamiseksi.

Toimittajan on ryhdyttävä parannussuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin sovitun aikataulun mukaisesti.

Sopimukseen voidaan kirjata edellä mainittujen esimerkkikirjausten ohella myös, miten parannussuunnitelman mukaisten toimenpiteiden laiminlyönteihin reagoidaan. Reagoimisen tapoja kirjattaessa on kuitenkin syytä huomioida, että tavoitteena olisi parantaa vastuullisuustilannetta yhteistyössä toimittajan kanssa ja että sopimuksen taloudelliset sanktiot tai irtisanominen eivät välttämättä parhaalla tavalla edistä vastuullisuustilannetta.

Alko on asettanut muun muassa seuraavia ehtoja tarjouspyynnössä kuvattujen ja eettisyyttä koskevien sopimusehtojen täyttymisen selvittämiseksi:

Toimittaja hyväksyy, että Alkolla on oikeus tehdä tai teettää tarvittavia tarkastuksia hankinnan kaikissa osa-alueissa kuten esim. alihankkijat, kuljetusketju ym. varmistuakseen näiden ehtojen noudattamisesta.

Edellä mainitun osalta on syytä muistaa, että kyseessä on hankintasopimuksen ehtojen toteuttamiseen kohdistuva hankintayksikön tai sen määräämän tahon suorittama valvonta. Suomessa useilla toimialoilla on lakiin perustuvaa ja viranomaisten suorittamaa valvontaa. Tämä olisi syytä huomioida sopimusehtojen valvontatilanteissa.

Ulkomaisten toimittajien valvontaa voidaan suorittaa sopimuskaudella useilla eri tavoilla:

- pyytämällä sopimuskaudella selvitys vastuullisuusraportoinnista tai jos sitä ei ole tehty, pyytämällä todistus hankittavaa tuotetta tai sen valmistusta koskevasta sosiaalisen vastuun auditoinnista tai sertifiointista tai pyytämällä muu kolmannen osapuolen varmentama sosiaalisen vastuun todistus, jos tällainen on saatavissa tuotteella
- pyytämällä selvitys siitä, miten toimittaja muuten valvoo tuotteen toimitusketjun vastuullisuutta ja sosiaalisen vastuun toteutumista tai
- lähettämällä hankintayksikön laatima vastuullisuuskysely- tai itsearviointilomake.

Ulkomaisten toimittajien valvonnan osalta on syytä pitää mielessä, että hankintayksiköt toimivat ensisijaisesti kotimaisen pääsopimusosapuolensa kanssa, eivätkä suoraan ulkomailla olevien alihankkijoiden kanssa. Hankintayksiköillä ei yleensä ole resursseja tai edellytyksiä toteuttaa toimittajavalvontakäyntejä tai hankkia auditointipalveluja ulkomaisiin kohteisiin. Jos toimittajalla on tehty auditointi ja tästä on saatavilla selvitys, voi hankintayksikkö pyytää tämän selvityksen sopimuskauden aikana.

Selvityksiä sosiaalisen vastuun toteuttamisesta sopimuskaudella ovat vastuullisuusraportin lisäksi esimerkiksi todistus BSCI-auditoinneista tai SA 8000-sertifioinneista tai muut vastaavat selvitykset.

BSCI-auditointi on sosiaalisen laadunvalvonnan malli, jonka tavoitteena on riskimaiden tavarantoimittajien työolojen parantaminen kansainvälisten sopimusten vaatimalle tasolle sekä yritysten tekemän tavarantoimittajien valvonnan selkeyttäminen ja yhtenäistäminen. Mallin ovat kehittäneet eurooppalaiset kauppaketjut vuonna 2003. Kun yritykset liittyvät BSCI:n jäseniksi, yritykset sitoutuvat edistämään BSCI:n toimintaperiaatteiden eli ns. Code of Conductin toteutumista. Nämä perustuvat ILO:n perussopimukseen, YK:n ihmisoikeussopimukseen ja YK:n lasten oikeuksien julistukseen. Ostajan pyynnöstä malliin mukaan lähtevä tavarantoimittaja sitoutuu BSCI:n toimintaperiaatteisiin ja tekee BSCI:n mukaisen itsearvioinnin omasta toiminnastaan, minkä jälkeen ostaja- ja tavarantoimittajaryitykset yhdessä sopivat auditoinnin toteuttamisesta ja aikataulusta. Auditoinnin suorittaa aina puolueeton kyseisessä maassa toimiva Social Accountability Internationalin (SAI) hyväksymä sertifiointilaitos.

SA 8000 -sertifiointi on Social Accountability Internationalin yritys vastuun sertifiointijärjestelmä, joka myös perustuu ILO:n perussopimukseen, ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen ja YK:n lasten oikeuksien julistukseen. SA8000-standardin mukainen sertifiointi on maailmanlaajuisesti hyväksytty. Siihen kuuluu sosiaalisesti hyväksyttäviä työtapoja edistävien, koko toimitusketjua hyödyttävien hallintajärjestelmien

kehittäminen ja arviointi. SA 8000 -sertifiointi on BSCI-auditointia kattavampi ja pidemmälle menevä. Kun selvityksiä harkitaan pyydettäväksi, on hyvä ensin selvittää, onko hankinnan kohteena oleva tuoteryhmä ylipäänsä SA 8000 -sertifioinnin piirissä.

BSCI-auditoinnin ja SA 8000 -sertifioinnin ohella hankintayksiköt voivat harkita muidenkin olemassa olevien sertifiointien tai auditointijärjestelmien hyödyntämistä sopimusehtojen valvonnassa. Tältä osin on kuitenkin syytä tarkemmin selvittää, mitä yksittäisiä ja tosiasiallisia valvontatoimenpiteitä kuhunkin järjestelmään sisältyy. Lisätietoa eri sertifiointien sisältämistä valvontatoimenpiteistä saa esimerkiksi Finnwatch-organisaation verkkosivuilta osoitteesta <http://finnwatch.org/julkaisut/julkisethankinnat>.

Osana auditoinnin tai sertifiointien käyttämistä julkisten hankintojen sopimuskautella hankintayksikön on harkittava sitä, mille tuotanto- tai toimitusketjun portaalle tai niille sijoittuville tehtaille tai työlle halutaan kohdistaa auditointi tai muu sertifiointitoimi. Yksityisten yritysten ostotoiminnassa auditointivaatimus asetetaan usein seuraavalle toimitusketjun portaalle. Hankintayksikkö voi myös selkeyttää näitä selvittämistoimia ilmoittamalla sopimusehdoissa, että raporttien, todistusten tai sertifiointien tulee kohdistua yhteen tai useampaan toimitus- tai alihankintaketjun portaaseen. Soveltuvan portaan valitseminen riippuu siitä, mistä hankittavasta tuotteesta on kyse ja mihin tuotteen valmistus- tai toimitusvaiheeseen liittyvät suurimmat sosiaaliset riskit.

Ulkomaisten toimittajien kotimaisille maahantuojille tai jälleenmyyjille voidaan asettaa seuraavia ehtoja hankintasopimuksessa:

Hansel Oy on harkinnut asettavansa tarjouspyynnössään muun muassa seuraavia ehtoja tarjouspyynnössä kuvattujen sopimusehtojen täyttymisen selvittämiseksi:

SOPIMUSEHTO

Toimittajan tulee toimittaa *[taho ja määräaika]* mennessä vastuullisuusraportti tai todistus ao. tuotetta/tuotteen valmistusta koskevasta sosiaalisen vastuun auditoinnista tai sertifioinnista tai muu kolmannen osapuolen varmentama sosiaalista vastuuta koskeva todistus tai muu selvitys, jos tällainen on saatavissa ko. tuotteelle.

Jos Toimittaja ei tee vastuullisuusraporttia tai Toimittajalla ei ole käytössään sopimuksen kohteena oleville tuotteille/palveluille sosiaalisen vastuun auditointia tai sertifiointia tai muuta kolmannen osapuolen varmentamaa sosiaalista vastuuta koskevaa todistusta tai muuta selvitystä, Toimittajan on suoritettava itsearviointi *[määräaika]* mennessä täyttämällä ja palauttamalla oheinen erikseen lähetettävä/liitteen x mukainen vastuullisuuskyselylomake, jolla kartoitetaan *[sosiaalista vastuuta]* koskevien sopimusehtojen noudattamista toimitusketjussa. *[Koska kyselyssä on myös ympäristö- ja taloudelliseen vastuuseen liittyviä kysymyksiä, on tapauskohtaisesti harkittava, mitkä kysymykset otetaan vastuullisuuskyselyyn mukaan.]*

Jos vastuullisuuskyselyn perusteella havaitaan sopimusehdoista poikkeamia, Hansel/Asiakas ja Toimittaja voivat laatia yhteistyössä parannussuunnitelman toimenpiteistä poikkeamisten korjaamiseksi ja puutteiden poistamiseksi. Toimittajan on ryhdyttävä parannussuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin sovitun aikataulun mukaisesti.

Puolustusvoimien Länsi-Suomen huoltorykmentti on asettanut tarjouspyynnössään seuraavia ehtoja tarjouspyynnössä kuvattujen sopimusehtojen täyttymisen selvittämiseksi:

Tarjoajan tulee liittää tarjoukseensa selvitys siitä, että Tarjoaja noudattaa edellä mainittuja määräyksiä. Selvityksenä hyväksytään:

- kansainvälisen standardin mukainen sertifikaatti (jos olemassa), esimerkiksi Reilu kauppa, Rainforest Alliance, SA 8000 tai
- ulkopuolisen, riippumattoman kolmannen osapuolen suorittama tarkastus tai
- muu asiakirja, joka vahvistaa vaatimustenmukaisuuden.
- Jos kolmea ensiksi mainittua ei ole saatavilla tai käytössä, toimittajan vaatimustenmukaisuusvakuutus tai - sitoumus, jota täydennetään sopimuskaudella itsearviointilomakkeen (liite x) täyttämällä ja sopimuskumppanien välisellä dialogilla sopimuskauden aikana.

Sopimukseen voidaan kirjata edellä mainittujen esimerkkikirjausten ohella myös, miten parannussuunnitelman mukaisten toimenpiteiden laiminlyönteihin reagoidaan. Reagoimisen tapoja kirjattaessa on kuitenkin syytä huomioida, että tavoitteena olisi parantaa vastuullisuustilannetta yhteistyössä toimittajan kanssa ja että sopimuksen taloudelliset sanktiot tai irtisanominen eivät välttämättä parhaalla tavalla edistä vastuullisuustilannetta.

Vastuullisuusarviointilomake

HANKINTAYKSIKÖN APUNA sosiaalisiin näkökohtiin liittyvien sopimusehtojen täyttymisen selvittämisessä voidaan käyttää vastuullisuusarviointilomakkeita, joita esimerkiksi Hansel Oy on lähettänyt toimittajille täydennettäväksi. Näihin lomakkeisiin on viitattu myös edellä esimerkeissä. Työ- ja elinkeinoministeriön yhteiskuntavastuuta hankinnoissa koskevasta verkkopohjaisesta CSR-kompassista (<http://csr-kompassi.fi>) löytyy malli itsearviointilomakkeesta suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Sivustolta löytyy myös ohje edellä mainituilla kielillä lomakkeen täyttämiseksi sekä ohje siinä esitettyjen tietojen arvioimiseksi.

<http://julkinen.csr-kompassi.fi/itsearviointilomake>

Poikkeuksellisen alhaiset tarjoukset

HANKINTALAIN MUKAAN hankintayksikkö voi sulkea tarjouskilpailun ulkopuolelle hinnaltaan poikkeuksellisen alhainen tarjouksen, mikäli hinnan alhaisuuden taustalla on esimerkiksi työntekijöiden oikeuksien polkeminen tai lainsäädännön rikkominen. Ennen hylkäämistä hankintayksikön on kuitenkin ensin kirjallisesti pyydettävä selvitys poikkeuksellisen alhaisen hinnan perusteista. Jos saadun selvityksen perusteella hinnan alhaisuudelle löytyy hyväksyttävät syyt, ei tarjousta tulisi hylätä. Hylkäyksestä taas tulee tehdä perusteltu päätös, joka annetaan tiedoksi hylätyn tarjouksen antaneelle toimittajalle.

Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus on asettanut tarjouspyyntönsä seuraavia viittauksia julkisista hankinnoista annetussa laissa säädettyihin mahdollisuuksiin:

POIKKEUKSELLISEN ALHAISET TARJOUKSET

Tilaaajalla on oikeus hylätä hankinnan laatuun ja laajuuteen nähden poikkeuksellisen alhainen tarjous sillä perusteella, ettei tarjoajalla katsota olevan edellytyksiä toteuttaa sopimusta tarjotulla hinnalla ja laatuvaatimusten edellyttämällä tavalla.

Hankinnan varaaminen työkeskuksille

HANKINTALAIN MUKAAN hankintayksikkö voi rajoittaa osallistumisen tarjouskilpailuun työkeskuksille, niitä vastaaville yksiköille tai varata hankinnan toteuttamisen tapahuvaksi työohjelmien yhteydessä, jos asianomaisten työntekijöiden enemmistö on vammaisia, jotka eivät vammansa luonteen tai vakavuuden vuoksi voi harjoittaa ammattitoimintaa tavanomaisissa olosuhteissa. Hankintayksikön on ilmoitettava hankintailmoituksessa sopimuksen olevan varattu työkeskuksille tai työohjelmien yhteydessä toteutettavaksi. Sosiaalihuoltolain (710/1982) mukaan työohjelmien kohteena tulee olla pääasiassa vammaisille suunnattu toiminta. Sosiaalisten yritysten toiminta pohjautuu puolestaan la-

kiin sosiaalisista yrityksistä (1351/2003). Lain tarkoituksena on tarjota mahdollisuuksia työn tekemiseen vammaisille, osatyökykyisille ja pitkäaikaistyöttömille henkilöille. Sosiaalisen yrityksen työllistämistä työntekijöistä vähintään 30 prosenttia on osatyökykyisiä tai osatyökykyisiä sekä pitkäaikaistyöttömiä. Sosiaalinen yritys maksaa kaikille työntekijöilleen työehtosopimuksen mukaisen palkan ja se on aina merkitty kaupparekisteriin. Lisäksi yrityksen tulee olla merkitty työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämään sosiaalisten yritysten rekisteriin³. Sosiaalinen yritys voi osallistua työkeskuksille kohdennettuun tarjouskilpailuun vain, jos se täyttää työkeskukselle asetetut kriteerit.

Reilun kaupan tuotteet

JULKISIA HANKINTOJA koskevan tuomioistuinkäytännön perusteella hankintayksiköt voivat hankkia myös reilun kaupan tuotteita. Reilun kaupan tuotteissa tuotteen valmistajalle maksetaan vähintään takuuhinta, joka kattaa ympäristön ja ihmisten kannalta kestävä tuotannon kustannukset. Reilun kaupan kriteerit täyttävälle tuotteelle myönnetään eri reilun kaupan organisaatioiden toimesta merkkejä ja sertifikaatteja, jotka osoittavat vaatimusten täyttymisen.

Hankintayksikkö ei voi kuitenkaan vaatia suoraan hankittavilta tuotteilta tiettyä merkkiä tai sertifikaattia, vaan hankintayksikön tulee asettaa vaatimukseksi merkin tai sertifikaatin myöntämisen taustalla olevat kriteerit. Hankintayksikkö voi esimerkiksi edellyttää hankintasopimuksessa, että toimittaja maksaa tuottajille hinnan, joka kattaa kaikki niiden kestävä tuotannon kustannukset (mm. kunnolliset palkat ja työolot työntekijöille). Hankintayksikkö voi tämän ohella todeta, että *tarjoaja voi viitata tuotteensa reilun kaupan merkkiin tai sertifikaattiin osoituksena tarjouspyynnössä asetettujen vaatimusten täyttymisestä*.

Hankintayksikön tulee sallia muutkin tavat osoittaa vaatimusten täyttymisen. Mikäli tarjotulla tuotteella on reilun kaupan merkki tai sertifikaatti, voidaan vaatimusten täyttymisen selvittää jo tarjouskilpailun aikana. Muilla tavoilla toteutettu vaatimusten mukaisuuden osoittaminen tapahtuu sen sijaan yleensä sopimuskaudella. Jotta vaatimusten täyttymisen voidaan selvittää samanaikaisesti, on yleensä perusteltua pyytää tarjouskilpailun aikana sellaisilta toimittajilta, joiden tuotteilla ei ole merkkiä tai sertifikaattia *sitoumusta vaatimusten täyttymisestä sopimuskaudella*. Tällöin vaatimusten täyttymisen valvonta ajoittuu sopimuskaudelle.

Hankinnan sopimusehdoissa hankintayksikkö voi vaatia toimittajaa raportoimaan muun muassa reilun kaupan merkin voimassaoloon tai muun selvityksen sisältöön vaikuttaneista muutoksista sopimuskaudella. Mikäli toimittaja on tarjouskilpailun aikana antanut sitoumuksen sosiaalisiin näkökohtiin liittyvien sopimusehtojen täyttymisestä, voi hankintayksikkö edellyttää toimittajaa täyttämään edellä mainitun arviointilomakkeen.

³ Työ- ja elinkeinoministeriö, sosiaalisten yritysten rekisteri, http://www.tem.fi/yritykset/sosiaalinen_yritys/sosiaalisen_yrityksen_rekisterointi/rekisteriin_merkityt_yritykset, haettu 30.9.2013.

Hansel Oy on muotoillut tuleviin tarjouspyyntöihinsä reilun kaupan tuotteisiin liittyvät ehdot näin:

SOPIMUSEHTO

Toimittaja maksaa tuottajille hinnan, joka kattaa niiden kestävän tuotannon kustannukset, kuten lakien mukaisen ja asteittain kohti elämiseen riittävää tasoa nousevan palkkatason, turvalliset työolot ja oikeuden liittyä ammattiyhdistysliikkeeseen.

TODENTAMINEN

Tarjoaja voi todentaa sopimusehtojen noudattamisen joko esittämällä että ko. tuotteelle on myönnetty reilua kappaa koskeva merkki tai muulla vastaavalla selvityksellä.

Lisälukemista

Euroopan komissio. Sosiaalinen ostaminen: Opas sosiaalisten näkökohtien huomioon ottamisesta julkisissa hankinnoissa. Työllisyys- sosiaali- ja tasa-arvoasioiden pääosasto. Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. 2011.

Työtä julkisilla hankinnoilla - kansainvälisistä toimintatavoista mallia Suomeen. Etelä-Suomen palveluinnovaatiot-hanke (Espino). Saatavissa sähköisenä osoitteesta www.espinno.fi

Sosiaaliset näkökulmat julkisissa hankinnoissa - lähtökohtia, kokemuksia ja mahdollisuuksia. Tampere: Etelä-Suomen palveluinnovaatiot -hanke (Espino). 2013. Saatavissa sähköisenä osoitteesta www.espinno.fi

CRS-kompassi osoitteessa <http://csr-kompassi.fi>

Valtioneuvoston periaatepäätös 22.12.2012 yhteiskuntavastuusta, http://www.tem.fi/yrietykset/yhteiskuntavastuu/yhteiskuntavastuun_periaatepaatos, haettu 6.9.2013.

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisema yhteiskuntavastuuta koskeva sivusto: <http://www.tem.fi/yhteiskuntavastuu>

SA 8000 -sertifointi, Social Accountability International -organisaation yritys vastuun sertifiointijärjestelmä, <http://www.sa-intl.org/>, haettu 6.9.2013.

Esteetön rakennus ja ympäristö. Turvallinen toimia ja liikkua, suunnitteluopas (2007). Rakennustietosäätiö.

Esteetön työympäristö liikuntavammaisille. Opas työterveyshuolto- ja työsuojeluhenkilöstölle (2001) Nevala-Puranen Nina, Innanen Taina, Ekroos Timo, Alaranta Hannu, Työterveyslaitos.

Esteettömyysopas - mitä, miksi, miten (2009) Kirsti Pesola, Invalidiliiton esteettömyysprojekti

Esteettömät sisäliikuntatilat (2013). Rakennustieto Oy.

Kaikenkuuloisille! Kuulovammaisten huomioonottaminen tilojen ja toimintojen suunnittelussa (2000) Heli Koivu, Kuulonhuoltoliitto ry.

Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitus, opas kartoituksen tilaajalle ja toteuttajalle (2009), Invalidiliiton ESKEH-projekti

Julkisten ruokapalvelujen laatuksiteerit, Helsinki: FCG Finnish Consulting Group Oy 2010.

Vikstedt T, Raulio S, Prättälä R, Joukkoruokailutyöryhmä. Julkisten ruokapalveluiden ravitsemuslaatu. Hankintailmoitusrekisteri tarkastelussa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18, 2011.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, saatavissa sähköisenä osoitteesta www.globalis.fi/Kv-sopimukset/Vammaisten-henkilöideiden-oikeuksia-koskeva-yleissopimus/

Good Practice in Socially Responsible Public Procurement, Approaches to Verification from Across Europe", The Landmark consortium, c/o World Economy, Ecology & Development (WEED e.V.) 2012

SRPP Guide - Walk the talk: Ensuring socially responsible public procurement (2013), Norwegian Agency for Public Management and eGovernment (Difi), <http://anskaffelser.no/tema/sosialt-ansvar/artikler/srpp-guide>, haettu 4.10.2013.

Anttalainen, Heli - Tapaninen, Reino, Liikkumis- ja toimimisesteisille soveltuvat perusopetuksen tilat, kalusteet ja varusteet, Opetushallitus 2009.

Verhe, Irma - Ruti, Marko, Esteetön luontoliikunta, Opetusministeriö 2007.

Muistiinpanoja

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
PL 32, 00023 Valtioneuvosto
Puh. 029 506 0000
www.tem.fi

www.csr-kompassi.fi

Suunnittelu ja taitto: Edita
Paino: Edita 11/2013

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY